

Una nova aportació per a la prosa catalana del Barroc: el *Capritxo* de fra Tomàs Roca

Joan Mahiques Climent
(Castelló de la Plana)

Summary: This paper studies and edits the *Capritxo* by Friar Tomàs Roca, an almost unknown work of Catalan Baroque prose. The *Capritxo* is a 17th-century epistolary novel copied in the ms. 788 of the Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu. Due to its characteristics, this work can be compared to the *Estil·lades i amoroses lletres trameses per Bertomeu Cirlet a la sua senyora i per ella a ell*. The *Capritxo* consists of three letters written by the graduate Sophistice plus a response from the Dr Syncathegorematic to the first mail of the former. This exchange of letters draws a story about the misfortunes of two rogues sentenced to galleys. Several Latin words, especially adverbial phrases, are regularly inserted into *Capritxo's* Catalan text, thus parodying the scholastic and grandiloquent language of theologians and magistrates, and joking with wordplays which may be related to the meaning of both senders' names. Moreover, the *Capritxo* criticizes not only the disproportionate severity of the torture and the sentences applied against many galley prisoners, but also the inhibition of some powerful people faced with such injustices.

Keywords: Baroque, Catalan prose, editing, stuffed epistle, literary *capriccio*, sophism, syncathegorematic words ■

Received: 28-12-2020 · Accepted: 18-02-2021

■ 1 El ms. 788 de la Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu

Entre les entrades bibliogràfiques incorporades a la base de dades *MCEM* (*Manuscrits Catalans de l'Edat Moderna*), hi ha un petit grup de descripcions de manuscrits de la Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu que van ser realitzades per Joan Mahiques i Helena Rovira al llarg de l'any 2015. Una de les troballes més afortunades d'aquella recerca fou la localització del ms. 788, un petit volum del segle XVIII que Pere Maria Orts i Bosch llegà a l'esmentada institució valenciana.¹

1 *MCEM* (Id 2521). Aquest manuscrit duu un exlibris visible de la llibreria antiquària Farré de Barcelona, on fou adquirit.

El manuscrit presenta una doble paginació: una de més recent numera les p. 1 a 23; i una de més antiga, que va del número 248 al 259. Això permet suposar que les diferents obres es trobaven en el mateix ordre en un altre volum molt més extens del qual foren segregades. La primera de les obres del ms. 788, i també la més destacada de totes les que s'hi inclouen, ocupa les p. 1–11 i va precedida d'una rúbrica que en determina el gènere o la característica principal, així com l'autor i la cronologia: un «*Capricho*» atribuït al «molt reverend pare mestre fra Tomàs Roca», mort «a 16 d'octubre de 1639». Es tracta d'una novel·leta epistolar, inèdita fins a dia d'avui, que no dubtem a considerar com una de les aportacions més singulars i rellevants de la prosa catalana del Barroc.² A la rellevància, que vindria justificada pel simple fet que durant aquest període es documenten molt poques mostres de prosa de ficció en català, caldria afegir la singularitat d'un text bilingüe que, per la seua combinació d'expressions llatines en un discurs català fluït i ben construït, no es pot parangonar amb cap altre testimoni de la seua època. Si més no, no hem trobat cap altre text hispànic o europeu dels segles XVI–XVII que pugui comparar-se amb el *Capritxo* pel que fa a l'ús equilibrat i sistemàtic de llatínades, sobretot locucions adverbials, inserides en un discurs en llengua vulgar on els interlocutors tenen noms que representen simbòlicament aquest joc lingüístic. Les nostres indagacions tampoc ens han permès trobar precedent que represente una paròdia lingüística similar; només hem pogut trobar certes similituds del *Capritxo* amb passatges d'obres italianes posteriors, com els *Ritratti critici* (1669) de Francesco Fulvio Frugoni o la novel·la d'Alessandro Manzoni intitulada *I promessi sposi*, escrita al segle XIX però inspirada i ambientada en el segle del Barroc.³

Continuem, però, amb el contingut del ms. 788. Després del *Capritxo*, a les p. 12–16, segueix una *Declamación de las principales figuras retóricas, de la me-*

2 Considerem que aquesta obra és inèdita i desconeguda perquè no és esmentada en cap dels manuals de referència que hem consultat, com el treball sobre literatura catalana plurilingüe degut a Rossich & Cornellà (2014) o el volum de la *Història de la literatura catalana* dedicat a l'època moderna, sota la coordinació de Solervicens (2016), particularment el capítol en què Ledroit (2016) tracta sobre la prosa del Barroc.

3 Compareu el *Capritxo* amb la paròdia jurídica, farcida de llatínades, amb què *I promessi sposi* ridiculitza el *podestà* de Lecco (Nigro, 2002: 365–366, cap. XVIII). L'obra de Frugoni (1669: 297–298) insereix una carta escrita en castellà i farcida de llatínades que un tal Juan Martínez adreça, des de Burgos, al doctor Salas Mançilla, catedràtic de Filosofia Moral de la Universitat Complutense d'Alcalà d'Henares. A *Il cane di Diogene*, el mateix Frugoni (1687: 469–471) tradueix la mateixa epístola a l'italià, alterant, però, el nom del catedràtic destinatari, ara identificat també com «V. S. Syncathogorematica». Sobre les dues versions d'aquesta epístola burlesca de Frugoni, vegeu García Berrio (1968: 150–152).

moria, de la acció y pronunciació. Al llarg d'aquestes pàgines s'anuncia el nom de diversos recursos retòrics i se'n posa un exemple per a cada un, en moltes ocasions indicant el to de veu que caldria emprar-hi. Els casos aduïts sempre tenen una relació amb la predicació, les Sagrades Escripures o la doctrina i moral cristianes.⁴ En realitat, aquesta secció transcriu una bona part del contingut del capítol V d'*El espíritu del predicador o método para componer y predicar la divina palabra*.⁵

Finalment, a les p. 17–23, es copien set poemes devots. Per una banda, les tres primeres composicions i també la darrera foren extretes ben probablement de la *Lyra poética* (1688), recull pòstum del poeta saragossà Vicente Sánchez.⁶ Per altra banda, els poemes quart, cinquè i sisè, tots dedicats a sant Tomàs d'Aquino, es documenten igualment a l'ampliació que Josep Vicens va fer de l'*Arte poética española* de Diego García Rengifo i als anònims *Preceptes breus per la poesia catalana y castellana* copiats al ms. 15 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona.⁷ Aquestes dues obres s'emmarquen en el context barceloní de principis del segle XVIII i es poden

-
- 4 Heus ací un exemple: «Exclamación interrogante (con voz clamorosa): “¿Qué rémora os retarda? ¿Qué letargo os comprehende? ¡Despertad, velad, obrad, abrid los libros, coronad los púlpitos, y coronaos de despojos del mundo, demonio y carne!» (ms. 788, p. 14–15). Les figures descrites s'identifiquen segons les rúbriques següents: «Narración, con voz ordinaria», «Ponderación, con voz grave», «Admiración, con voz esforçada», «Apóstrophe, con voz igual», «Admiración con reflexión y con voz indignada», «Exclamación, con voz compassiva», «Apóstrophe interrogante, con voz fuerte», «Objurgación, con voz ferviente», «Commisericación, con voz triste y flebil», «Exclamación interrogante, con voz clamorosa», «Metáphoras conglobadas, con voz animosa», «Congeries, con voz caudalosa», «Reticencia, con voz suspensa» i «Deprecación, con voz apacible».
- 5 «Cap. V. De la pronunciació y acció» (EP, 1791: 128–130). Aquesta obra fou impresa a Olot el 1791, però, per les semblances que presenta amb el text del ms. 788, es pot suposar que es tracta d'una obra que no és posterior al segle XVIII.
- 6 Aquests poemes de Vicente Sánchez tenen els següents incípits: «Baxa el amor como llama», «Porque paran en disgustos», «La obstinación de Agustino» i «El santo fue de más cuenta». Han estat publicats per Duce García (2003: I, 463–464, 232–233, 341–342, 477–478), basant-se en un imprès siscentista intitulat *Lyra poética* (Zaragoza, Manuel Román, 1688). El ms. 788 omet del primer poema el refrany («estribillo»), que ascendeix a 20 vv. segons el text establert per Duce García.
- 7 L'ampliació de Josep Vicens es publicà el 1703 al taller barceloní de Joseph Texidó amb el títol d'*Arte poética española* de Juan Díaz Rengifo; se'n feren diverses reedicions al llarg del segle. Els tres poemes que s'hi inclouen comencen de la següent manera: «En la cárcel no se oyó», «Porque fue tan religiosa», «Da, Thomás, vuestra sapiencia». Tal com es pot observar a l'edició de Rossich (1979), aquests tres poemes no s'inclouen al *Parnàs català* de Narcís Julià, que només transmet composicions escrites en català, moltes documentades igualment als *Preceptes breus* i a l'esmentada ampliació de Josep Vicens. Sobre la difusió d'aquests poemes a les obres esmentades, vegeu també MCEM (Id 1102).

relacionar amb el convent de dominics de Santa Caterina Màrtir, més concretament amb les activitats acadèmiques i festives amb què estudiants i docents honoraven el seu patró, el Doctor Angèlic. En efecte, durant els segles XVII–XVIII, el convent barceloní s'esforçà a celebrar amb la deguda sumptuositat la festa del sant d'Aquino, en la qual participaven molt activament els estudiants, i amb la qual només es podrien comparar per importància les festes celebrades en llaors de sant Ramon de Penyafort. Aquestes conclusions es poden inferir clarament a partir de la lectura dels esdeveniments de l'època consignats al *Lumen Domus*, el dietari del convent de Santa Caterina Màrtir de Barcelona.⁸ La promoció de la figura de sant Tomàs d'Aquino estava estretament lligada a l'Acadèmia de Sant Tomàs, erigida a Barcelona el 1584. Rossich (2007: 441–442) fa un breu repàs a la història d'aquesta institució i destaca la seua importància des d'una perspectiva literària:

Podríem deduir [...] que es tractava simplement d'una institució piadosa, o d'una acadèmia filosòfica i prou. Era això, és clar, però també moltes altres coses. La publicació anual de fullets amb discursos, composicions poètiques, oratoris i conclusions filosòfiques, almenys des de la segona meitat del segle XVII, fa veure que es tractava també d'una institució literària [...] L'Acadèmia de Sant Tomàs s'afegia a la tradició de la poesia de certamen que havia ensenyat mètrica i versificació als catalans; s'hi afegia, o la suplia, a partir del moment que els certàmens van deixar de ser competitius per convertir-se en una simple manifestació de llüiment escolar. (Rossich, 2007: 442)

Aquestes dades ens ajuden a contextualitzar el ms. 788 i les obres que transmet. Tant la *Declamación de las principales figuras retóricas* com els poemes finals es poden relacionar amb els exercicis escolars vinculats a seminaris o escoles conventuals; en aquesta línia, el *Capritxo*, que centrarà la nostra atenció a partir d'ara, també té tota l'aparença d'un exercici escolar: concretament, presenta un joc gramatical a partir d'un intercanvi epistolar amb el text català farcit d'expressions llatines.

8 El *Lumen Domus o Annals del convent de Santa Caterina de Barcelona* es conserva als ms. 1005–1008 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, als quals cal afegir el ms. 946 de la mateixa biblioteca, que constitueix un suplement del *Lumen Domus*. Tots aquests volums es poden consultar a través de les reproduccions digitals de BiPaDi i són descrits a MCEM (Id 459, 2182 i 2158).

■ 2 Fra Tomàs Roca i el seu capritxo literari

A partir d'ara ens centrarem en el *Capritxo*, copiat a l'inici del ms. 788 que acabem de descriure succintament. El seu autor, Tomàs Roca, fou un dominic valencià traslladat a Barcelona, on fou elegit tres vegades prior del convent de Santa Caterina.⁹ La seua vida es desenvolupà entre els segles XVI i XVII, i la mateixa rúbrica que precedeix el *Capritxo* aclareix que va morir el 1639. Al ms. 1098 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona es conserven tres sermons en català i dos en castellà, datats entre 1598 i 1604, i escrits per un tal «Roca» que ben segurament cal identificar amb l'escriptor que ara ens ocupa.¹⁰ A més, molts volums impresos a Barcelona, si més no entre 1600 i 1635, incorporen una llicència de fra Tomàs Roca.¹¹ Evidentment, aquesta tasca censora implicava la lectura de les obres aprovades, fet que aporta dades ben interessants sobre la nodrida cultura literària, eminentment barroca, que el frare dominicà anà atresorant i eixamplant durant el primer terç del segle XVII.

A diferència del sermons, el *Capritxo* és una obra de ficció amb una inequívoca voluntat artística. De fet, aquest títol ja ens indica que es tracta d'un exercici literari que vol donar ales a la imaginació i a la creativitat. Aquest és el sentit que a l'època tenia aquest mot derivat de la forma italiana *capriccio*.¹² És cert que no hi ha cap element que permeta atorgar a fra Tomàs Roca la paternitat del títol de l'obra –*Capritxo*–, car aquest únicament es dedueix d'una rúbrica inicial de caràcter explicatiu que de cap manera pot ser deguda a l'autor, entre altres coses perquè se'ns indica l'atri-

9 Els tres priorats de fra Tomàs Roca al convent barceloní se situen entre els anys 1613–1616, 1619–1622 i 1626–1629. Aquesta informació i altres aspectes relatius als priorats de fra Tomàs Roca es troben al ms. 1005 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona.

10 Vegeu *MCEM* (Id 482).

11 Simón Díaz (1977: 434–441) ressenya llicències o censures favorables de fra Tomàs Roca entre 1600 i 1633. La primera edició apuntada per Simón Díaz és la *Histoira de la vida, milagros, muerte, discípulos del bienaventurado predicador apostólico valenciano s. Vicente Ferrer*, de fra Francisco Diago (Barcelona, Gabriel Graells & Giraldo Dòtil, 1600). Fra Tomàs Roca també examina *La cuna y la sepultura para el conocimiento propio, y desengaño de las cosas ajenas* de Francisco de Quevedo (Barcelona, Lorenzo Déu, 1635). Aquest darrer volum, amb portada, aprovació i paginació independents, va circular, sota la mateixa enquadració, juntament amb un altre imprès intítulat els *Inguetes de la niñez y travessuras de el ingenio* del mateix Quevedo, publicat pel mateix tipògraf en la mateixa data. D'aquesta darrera edició hem consultat l'exemplar de la Biblioteca de Catalunya (4-I-80).

12 El *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* assenyala l'origen italià del mot i el documenta en català en l'any 1695 sota la forma «capritxo» (Coromines, 1983: 535, «Capritxo»).

bució i la data exacta del seu òbit. Paga la pena de transcriure la primera de les dues frases d'aquesta rúbrica: «Lo autor del següent capricho, segons comú sentir, és [...] Thomàs Roca, cèlebre ingeni e universal» (p. 1). Aquesta citació destaca l'enginy del frare dominicà i, en definir el seu escrit com a capritxo, sembla dur a terme la descripció d'una obra més que no pas l'atribució d'un títol. Ara bé, com que no sabem com era designada aquesta obra pel seu autor, hem optat per aplicar la denominació indicada a l'esmentada rúbrica: *Capritxo*.

Actualment, el terme *capritx* forma part del vocabulari específic de diverses disciplines artístiques, sobretot de la música i de les arts figuratives, però també de la literatura. Amb la combinació de fantasia i llibertat d'expressió, el capritxo aspira a assolir un grau d'originalitat que es fonamenta en la seua capacitat efectiva de transcendir els límits de la raó i dels preceptes compositius.¹³ Segons indica White (2009: 1), el mot es documenta en fonts literàries italianes del final del segle XIII, particularment al *Volgarizzamento delle storie contra i pagani di Paolo Orosio* de Bono Giamboni. Des d'Itàlia s'expandí a partir del segle XVI a altres dominis lingüístics d'Europa i es convertí també en un terme conegut i comú per a referir-se al fenomen de la creació literària o artística.¹⁴ Tal com s'incardina en el discurs literari de l'època, el capritxo sembla referir-se unes vegades a un gènere o un producte literari concret, mentre que altres vegades sembla indicar més aviat la disposició de l'esperit creador en el moment just de bastir l'obra. En la línia d'aquesta darrera tendència, el capritxo pot ser presentat també com un estil o una característica, la qual cosa es reflecteix igualment amb l'ús de l'adjectiu *capritxós*. En qualsevol cas, el terme que ara ens ocupa encaixa perfectament amb la teoria poètica del Barroc, segons la qual la mimesi d'ascendència aristotèlica «modifica lleument el seu sentit

13 El *DIEC2* incorpora dues accepcions molt similars a la definició de *capritx*, que és descrit com a «composició musical de forma lliure i caràcter fantasiós», però també de la següent manera: «En pint[ura] i en gravat, composició original i fantàstica que defuig les regles i les convencions ordinàries». També redunden en aquests aspectes el *DCVB* i el *DNV*, que defineixen el mateix mot l'un com a composició «de fantasia, nova i estranya, però no sense gràcia»; i l'altre com a «obra d'art que s'allunya dels models acadèmics i de les normes per mitjà de l'enginy i la fantasia».

14 Per a la història del mot des dels orígens fins al segle XVIII, tant pel que fa a l'evolució del seu ús i significat com pel que fa a la seua expansió, remetem a White (2009: 1–26). Tot i que es focalitza sobretot en l'època contemporània, és interessant consultar el volum col·lectiu *Le Caprice et l'Espagne* aplegat per Peyraga (2007).

per incloure també la fantasia» (Solervicens, 2009: 11).¹⁵ Altrament dit, en paraules d'un il·lustre coetani de fra Tomàs Roca: «Sin salir del arte, sabe el ingenio salir de lo ordinario y hallar en la encanecida profesión nuevo paso para la eminencia [...] Que el alentado capricho nunca se rindió a la fácil imitación» (Gracián, 1993: 21).¹⁶

En efecte, el *Capritxo* de fra Tomàs Roca és un text sorprenent que demostra un gran enginy pel fet d'enquadrar una trama de successos sobre galiots en unes epístoles farcides de llatínades característiques de les discussions escolàstiques. Per la seua estructura i estil, i per les seues al·lusions a qüestions metalingüístiques, el *Capritxo* podria comparar-se a les pràctiques escolars per aprendre llatí i retòrica, la qual cosa demostra per part de l'autor un bon coneixement de les normes de la gramàtica llatina i de les teories medievals sobre la naturalesa sincategoremàtica d'alguns mots.

■ 3 De les *Estil·lades lletres* al *Capritxo*

El *Capritxo* també esgrimeix un ventall de recursos expressius que ja es trobaven a les *Estil·lades i amoroses lletres trameses per Bertomeu Cirlot a la sua senyora i per ella a ell*. Aquest darrer títol, transmès en format de plec solt a partir de la segona meitat del segle XVI, coincideix amb el *Capritxo* no només pel fet de representar un intercanvi de cartes sinó també pel fet de bastir una paròdia basada en un ús inadequat dels registres lingüístics.¹⁷

15 El mateix estudiós continua explicant algunes qüestions de poètica que, com veurem més endavant, es podrien exemplificar a través del *Capritxo* de Tomàs Roca: «La poètica barroca [...] situa la meravella en un lloc central tant en l'elaboració com en la recepció de l'obra literària. En l'elaboració, per l'elecció de matèries sorprenents, la seqüenciació de les trames, l'ús de recursos retòrics o la selecció d'un lèxic allunyat dels usos corrents. En la recepció, pel trencament de l'horitzó d'expectatives dels receptors i la potenciació de l'astorament, en molts casos no com a finalitat última, sinó com a mitjà per expressar conceptes complexos i mantenir-los impresos en la ment» (Solervicens, 2009: 12). Sobre la concepció estètica del Barroc i els seus lligams amb el *Capritxo*, remetem a la monografia de Snyder (2014) i al volum col·lectiu editat per Moll & Solervicens (2009), especialment els treballs de Duprat (2009) i Esteve (2009).

16 Aquest passatge forma part d'*El Héroe* (1637), que fou la primera obra que publicà el jesuïta Baltasar Gracián (1601–1658), autor del *Criticón* i un dels teòrics més importants del Barroc hispànic.

17 Podem considerar com un fet segur, o quasi segur, que fra Tomàs Roca coneixia les *Estil·lades lletres*, ja que es van publicar reiteradament a les ciutats de València i Barcelona; se'n coneixen set edicions datades entre 1575 i 1677. Vegeu el text editat i també un llistat de les edicions conservades a Duran (1982; 2004: 679–712), Romeu i Figueras (1983; 1994: 205–230) i Vila (2013).

Tanmateix, hi ha algunes diferències remarcables. Així doncs, les *Estil·lades lletres* parodiien els tòpics de l'epistolografia amorosa, mentre que el *Capritxo* posa en evidència la freda grandiloqüència dels togats davant de casos molt sensibles que afecten la vida de diverses persones. A més, les *Estil·lades lletres* són íntegrament escrites en català i es basen en el contrast no de llengües diferents sinó de varietats del mateix idioma. Això no exclou que ambdues obres representen matèries plebees, frontalment oposades al sublim, però transmeses en una elaboradíssima retòrica que es concreta, en un cas, en una prosa artitzada farcida de mots grollers o inadequats i, en l'altre, en unes epístoles farcides de llatí escolàstic.

Per posar major rellevància a aquestes similituds, es pot afegir que l'onomàstica dels remitents o destinataris d'ambdues obres és comparable pel fet de triar unes denominacions genèriques d'antropònims oposats però complementaris. Els noms de Bertomeu Cirlot i Bertomeua Cirlot parteixen d'un mateix lexema més una oposició de gènere, tot denotant un conflicte sexual que determinarà profundament el desenvolupament de la trama amorosa. De la mateixa manera, els remitents de les cartes del *Capritxo* són el llicenciat Sophistice i el doctor Syncatherogemattice, denominacions que ens porten a l'àmbit de la lògica escolàstica entesa com una branca de la teoria del llenguatge. Sofistic i sincategoremàtic són dos adjectius referits a l'argumentació i a la naturalesa dels mots que podien evocar les lliçons d'un col·legi universitari vinculat a un orde religiós, o bé les disquisicions de doctes juristes disposats a indagar fins als límits d'algunes qüestions legals. Al *Capritxo*, l'oposició complementària entre els dos interlocutors es pot concretar en el rang desigual que ostenten, un llicenciat i un doctor, i en la relació que hi ha entre els dos antropònims: Sophistice i Syncatherogemattice. El nom del llicenciat pot recordar els parallogismes propis dels raonaments sofístics, mentre que el nom del doctor recau sobre un altre element directament relacionat amb sil·logismes i sofismes, com és la distinció entre els mots que són categoremàtics i els que no ho són. Més endavant incidirem en aquest darrer punt. De moment, cal remarcar que els intercanvis epistolars entre aquests dos personatges tenen tota l'aparença d'una argumentació des de punts de vista oposats.

Tant el *Capritxo* com les *Estil·lades lletres* estan distribuïts en quatre cartes diferents. A l'epistolari amorós, Bertomeu Cirlot declara a la primera carta el seu amor a Bertomeua Cirlot, que respon amb una altra missiva tot acceptant aquest requeriment. La rèplica tramesa pel seu estimat continua amb els tòpics, degudament parodiats, de l'amant desitjós de casar-se i posseir l'estimada. Ara bé, a la quarta i darrera carta, Bertomeua descobreix el

doble joc del seu estimat, que li és infidel, per la qual cosa se sent despitada i el repudia.

El trencament entre els dos interlocutors, segellat al final de les *Estil·lades lletres*, es produeix molt abans al *Capritxo* de fra Tomàs Roca, en aquest cas no per un afer sentimental sinó per la rotunda negativa del doctor, resident a Barcelona, davant de la sol·licitud del llicenciat, que li demana que intercedesca per tal d'afavorir dos bergants castellans condemnats a galeres. Els delictes dels dos dissortats, més lleus que no pas greus, són presenciats pel mateix llicenciat, i semblen concretar-se en el fet de vagar i captar pel carrer o d'alterar la pau dels veïns de la ciutat de València. El *Capritxo* té tres cartes diferents més una resposta a la primera carta. Les tres missives numerades són escrites pel llicenciat Sophistice, mentre que la resposta a la primera tramesa va a càrrec del doctor Syncathegorematicè, que s'inhibeix tement patir un daltabaix en la seua bona fama si se l'associa amb individus de dubtosa reputació. Tot i que amb la resposta del doctor ja s'ha produït el trencament entre els dos interlocutors, si més no pel que es refereix als dos bergants, el llicenciat Sophistice no falta mai al decòrum i continua informant el seu corresponsal sobre el desenllaç del cas.

A la segona carta, el llicenciat es mostra sorprès i disgustat per la prudència mostrada pel doctor i li reconta els successos viscuts pels dos condemnats. Tal com el jutge havia establert, ambdós foren arrossegats pels carrers de la ciutat, lligats a un carro, mentre un botxí els anava flagel·lant l'esquena, que portaven nua. Després de fer una volta, tornaren a la presó. Els dos homes mostraren en tot moment el semblant serè, tot i la malaurada tempesta que els queia a l'esquena, com si volguessen demostrar a tot-hom que eren capaços de suportar tals patiments –potser perquè no n'eren mereixedors?–.

En una tercera i última carta, el llicenciat reconta el desenllaç dels dos captius. Pocs dies després de la flagel·lació, arribà la notícia que les galeres havien atracat a Vinaròs, de manera que tots els candidats al rem havien de ser conduïts ràpidament allà. Els dos homes sortiren de la presó, juntament amb els altres galiots, palesant en el seu cos i en el seu esperit el mal tracte que se'ls havia donat des del presidi. El llicenciat Sophistice no pogué fer menys que compadir-los, fins al punt de brollar-li llàgrimes dels ulls, i intentà acostar-se a ells per donar-los algun consol. Desafortunadament, tal espectacle havia reunit una gran multitud de gent, inclosos diversos xiquets, que cridaven els dissortats i els perseguïen. El llicenciat hagué de desistir en l'intent d'acostar-s'hi; s'horroritza d'imaginar la vida que tindrien a les galeres, tot lamentant que una culpa tan lleu tingués un desenllaç

tan tràgic. El doctor Syncategorematic no respon a les cartes segona i tercera; la seua inhibició és absoluta.

La dificultat del *Capritxo* rau en l'intent d'establir una lectura global prou coherent que permeta integrar de manera harmonitzada els diferents elements que s'hi troben superposats; en particular, caldria analitzar el significat i les relacions intertextuals de cada una de les llatinades per copsar els matisos semàntics que modulen el fil argumentatiu de l'obra. D'antuvi, hi veiem una paròdia comparable a aquella que es troba a les *Estil·lades lletres*. Ara bé, tal com s'ha apuntat, els continguts d'ambdues obres són molt diferents, la qual cosa repercuteix al seu torn en el tractament distint de la paròdia que desenvolupen. El *Capritxo* amaga una crítica social molt més directa, punyent i agosarada que no pas les *Estil·lades lletres*, que semblen exhaurir-se en la mera burla dels excessos del llenguatge amorós convencional.

■ 4 El *Capritxo*, de la teoria gramatical a l'exercici pràctic

Com hem comentat anteriorment, el *Capritxo* destaca per la seua enginyosa estructura bilingüe, que aporta originalitat a la història que relata. Els mots en llatí que se succeeixen al llarg del discurs escrit en català apareixen en el manuscrit subratllats, destacant així de manera molt visual l'ús diferenciat de les dues llengües. L'explicació que ens permet trobar una lògica rere l'ús de cada idioma s'ha de relacionar amb el nom dels dos interlocutors: el llicenciat Sophistice i el doctor Syncategorematic.¹⁸

Si bé sembla que l'ús de l'adjectiu *sincategoremàtic* prové dels estoics, segons ho testimonia Priscià, fou durant l'època medieval que aconseguí un ampli desenvolupament en l'àmbit de la lògica escolàstica, fins al punt de constituir un tema destacat en tractats escrits per autors com Guillelmus de Shirewode, Petrus Hispanus, Nicolaus Parisiensis, Paulus Venetus o sant Vicent Ferrer. Hi ha una estreta relació entre els sofismes («*sophismata*») i els mots sincategoremàtics, perquè molts sofismes contenen mots sincategoremàtics que són responsables del seu caràcter ambigu, fals o desconcertant. Precisament per això la literatura sobre sofismes dedicava molts esforços a descriure i analitzar les diverses situacions que caracteritzen l'ús d'algunes paraules sincategoremàtiques. No és estrany, doncs, que una gran

18 L'explicació sobre mots categoremàtics o sincategoremàtics que desenvolupem a partir d'ara, i també els autors i exemples amb què il·lustrem aquesta matèria, es basen en Pironet & Spruyt (2020), Kretzmann (1982) i Beuchot (2005: 68–108).

varietat de tractats i textos escolàstics estiguessen estructurats molt sovint en grups de diferents tipus de mots sincategoremàtics a partir dels quals es mostraven diferents exemples de sofismes.

Els lògics medievals consideraven que el paradigma d'una sentència categoremàtica estava format per un mot amb funció de subjecte més un altre mot amb funció de predicat, per exemple: «*Socrates currit*». D'aquesta manera, era qualificat com a categoremàtic qualsevol mot que pogués realitzar tot sol la funció de subjecte o de predicat, mentre que tota la resta formava part del grup dels mots sincategoremàtics. Aquests darrers vindrien a ser copredicadors que determinaven o modificaven l'abast dels mots categoremàtics en el si d'una sentència, per exemple: «*Socrates currit contingentem*». Segons aquesta concepció de la llengua, es classificaven com a categoremàtics els noms, adjectius, verbs i pronoms personals o demostratius, mentre que adverbis, preposicions i conjuncions formaven part dels sincategoremàtics. La taxativa distinció per categories gramaticals que acabem de fer no era, però, tan senzilla ni tan evident entre els lògics medievals. De fet, alguns mots, com «*totus*», podien ser utilitzats categoremàticament en unes ocasions o sincategoremàticament en d'altres.

Si ens fixem en l'ús que fra Tomàs Roca fa del llatí al llarg del *Capritxo*, veurem que no reflecteix al cent per cent la distribució entre categorema i sincategorema. Per exemple, ell no marca en llatí totes les preposicions ni totes les conjuncions, però sí que és evident que emprà el llatí sobretot per expressar complements circumstancials, especialment els adverbis i les locucions adverbials. A més, les expressions llatines triades tenen una clara empremta escolàstica i es poden trobar també en tractats teològics, sobretot en la *Summa Theologiae* de sant Tomàs d'Aquino i en l'allau de comentaris a aquesta obra que van anar sorgint tant a l'època medieval com a l'Edat Moderna.¹⁹ L'ús de fórmules llatines accentua el to escolàstic del relat tot

19 Hem fet un buidatge de les llatínades documentades a la primera carta del doctor Sophisticè. En total hem comptabilitzat cinquanta-set casos, la major part dels quals es poden localitzar a les obres de sant Tomàs d'Aquino. Concretament, hem registrat quaranta-u coincidències a través de l'*Index Thomisticus* (Busa, 2020); dels setze casos no documentats en aquest primer intent, i a través del cercador de Google Books, n'hem localitzat sis casos més a l'edició monumental del teòleg Charles-René Billuart intitulada *Summa S. Thomae hodiernis Academicarum moribus accommodata*, publicada a Lieja entre 1746 i 1751, en dinou volums. Concretament, aquestes sis llatínades són: «*evidentia in attestantes*», «*ininitiales*», «*potestate jurisdictionis*», «*juridices*», «*intuitivas*», «*per modum transeuntis*». La resta de les ocurrences extretes de la primera carta del llicenciat Sophisticè es poden documentar, a través de Google Books, en una gran quantitat de tractats i comentaris teològics o jurídics impresos als segles XV–XVII. Són les següents: «*arte affectionis*», «*per*

creant un contrast interessantíssim entre la grandiloqüència d'aquest registre —elegantment tècnic, fred i formalista— i la trama del *Capritxo*, ambientada en un entorn urbà de baixos fons. Ens trobem, doncs, davant d'un text curiós i complex que mereix ser estudiat des de diverses perspectives.

El que d'antuvi era un joc literari i lingüístic es transforma al *Capritxo* en l'agra denúncia d'una realitat ben palesa que han desvelat alguns estudis històrics i que també transmeten algunes obres literàries coetànies. Estem pensant en les tortures i l'escarni públic a què són exposats els dos bergants, que acabaran condemnats a galeres per un delictes molt lleu. Aquestes qüestions afloren, per exemple, en el conegut passatge en què Ginés de Pasamonte és alliberat pel Quixot; o en Guzmán de Alfarache que, des de la seua condició de galiot, explica la seua vida en una novel·la homònima; o també en la sòrdida descripció que Pere Jacint Morlà fa de la presó valenciana situada a les Torres de Serrans.²⁰ A les obres que acabem d'esmentar es pot copsar una crítica no només contra el rigor i l'arbitrarietat de les penes sinó també contra la corrupció dels representants de la justícia. Encara més, algunes veus de l'època qüestionaven implícitament les autoritats civils o fins i tot la Corona, que subordinaven les vides dels presidiaris als interessos d'un estat que necessitava els galiots per a les seues campanyes militars.²¹

Les dades aplegades i analitzades als estudis d'Heras Santos han posat al descobert la vida i les misèries dels galiots, i també la seua relació amb la societat i el sistema judicial de l'època. A partir de documents relatius al Regne de Castella, aquest estudiós estableix que el 40% dels galiots havien

vim coercivam», «per non repugnantiam», «methodo resolutionis», «scientificas», «per modum permanentis», «de lege absoluta», «per primum non esse verborum», «potestate conservativa», «tanquam a termino a quo».

- 20 Sobre aquests aspectes en el *Quijote* de Miguel de Cervantes o el *Guzmán de Alfarache* de Mateo Alemán, vegeu, per exemple, O'Kuinghtons Rodríguez (2016), Cavillac (2005; 2010: 111–124) i Mierau (2016). Més endavant ens ocuparem del testimoni que deixa Pere Jacint Morlà al seu poema intítulat *Pintura de la Torre de Serrans*.
- 21 «La indivisión de poderes característica del Antiguo Régimen dotó a las sentencias judiciales de un doble carácter. Éstas no sólo fueron un acto de justicia, sino también de gobierno. Y en función de ello se introdujeron en el acto judicial una serie de consideraciones ajenas al caso procesalmente tratado y resuelto. De este modo la política naval determinó el número de penas de galeras impuestas por los jueces y la Corona no dudó en presionar a las justicias para que éstas atendieran las necesidades militares del soberano, aunque fuera con menoscabo de la estricta administración de justicia. Es indudable la naturaleza utilitaria de la pena de galeras, la cual constituyó un elemento esencial para dotar a la Armada de una mano de obra barata con la que realizar trabajos penosos» (Heras Santos, 2000: 298).

estat condemnats per robatoris, i el 4% per ganduls o inactius. En realitat, aquests darrers s'assimilaven als lladres i havien de complir una condemna de quatre anys de rems.²² Tot i que cada un dels regnes hispànics tenia la seua pròpia legislació, la condemna de les galeres era un fet comú de tots aquests territoris, la qual cosa fa suposar que les sancions imposades al Regne de València no distarien gaire de les documentades a Castella.²³ Tot plegat demostra que fra Tomàs Roca no exagerava quan explicava l'estrany cas dels dos bergants condemnats a galeres.

Tampoc era una exageració la imatge dels dos pobres desvalguts en el moment que van ser brutalment torturats amb l'objectiu que declararen una confessió culpable. Aquesta pràctica perversa estava a l'ordre del dia i es documenta també en altres textos siscentistes. No sense una bona dosi d'ironia, Morlà descriu cruament les atrocitats que els funcionaris de la presó infringeixen contra els presidiaris per tal d'aconseguir aquest mateix efecte:

Y si pertináz niega,
Aunque con llanto sus mejillas riega,
Al instante le ponen
Dos piedras grandes que le descomponen:
Que el pedernal mas duro
No está de *enternecerle* muy seguro,
Porque son los tormentos eslabones,
Que sacan claridades á montones. (Torres, 1883: 168)²⁴

La crítica desplegada per fra Tomàs Roca no s'esgota en les penalitats dels dos pobres bergants. També apunta contra les autoritats judicials, com bé reflecteixen molts dels comentaris irònics posats en boca del llicenciat i

-
- 22 «Los vagabundos fueron asimilados por Castillo de Bovadilla a ladrones, porque “ladrón es propiamente del pan de los pobres el holgazán que está sano y mendiga de puerta en puerta”. Ésta era la opinión de la época sobre los inactivos de pocos recursos económicos –que no otra cosa eran los vagabundos– y así se comprende que desde 1552 comenzaran a ser penados con cuatro años de galeras. Igualmente vieron incrementado su castigo entre 1552 y 1556, los rufianes que de seis años de galeras pasaron a cumplir diez» (Heras Santos, 1991: 305).
- 23 Heras Santos (2000) mostra un panorama general sobre la condemna a galeres als diferents regnes d'Espanya. Aquesta treball demostra la plena implantació d'aquesta pena també a la Corona d'Aragó, tot i que no aporta el mateix volum de dades que sí que trobem en alguns treballs relatius a Castella, com és el cas d'Heras Santos (1991).
- 24 L'edició citada transcriu erròniament el mot marcat en cursiva, «enternecerle», com a «estremecerse». Hem corregit aquesta errada a partir del testimoni base, és a dir, el ms. 666 de la Biblioteca de la Universitat de València. Sobre aquest poema de Pere Jacint Morlà, vegeu Mahiques Climent (2016: 78–84).

del doctor, els quals, sense transgredir en cap moment les normes del decòrum, posen al descobert l'actitud pusil·lànime d'un d'ells, concretament del doctor Sycathegorematicè. Malgrat la seua complexitat sintàctica, l'encertada retòrica del *Capritxo* té una trava perfecta que es tradueix en un missatge ben entenedor. Amb una claredat meridiana, el lector pot captar i ponderar la magnitud de la covardia del doctor quan, en resposta a la demanda del llicenciat, es nega a viatjar des de Barcelona cap a València per tal d'intercedir pels dos dissortats, simplement «per temor de la relació que de mi a ells se podria presumir, a lo menos *secundum dici*, de hont restaria yo *saltem secundum esse intelligibile* ab reputació de ser causa *per accidens* de mil vellaqueries que's fan y perdria tant *appretiative* que no ho puch encarir *formaliter* ab paraulas enunciatives». Tot seguit, al final de la carta II, el llicenciat Sophisticè contraataca amb una píndola plena d'ironia, quan afirma al doctor que li explicarà el desenllaç dels dos dissortats «per a que ab mayor complacència se regosije *quantum ad affectum* del bon consell que prengué *prompte et faciliter* de no venir assí en esta ocasió tant equívoca y perillosa». I finalment, en la seua darrera missiva, el llicenciat denuncia de nou la passivitat del seu destinatari quan esmenta el desenllaç tràgic, la «fi tant infeliz *cujus causa* no deu ningú fer *ad placitum* cosa alguna», mentre el doctor Sycathegorematicè romandrà en l'abundància, sa i estalvi, «ab renda sobrada en los colses y demás parts *ad mensuram Gallicam* per a que se rasque y refregue de nits sens *requiem aeternam fins in saecula saeculorum*». Així es configura, doncs, l'estereotip del doctor en lleis reflectit a les cartes d'aquest capritxo literari que és molt més, molt més que un mer exercici escolàstic sobre la naturalesa dels mots.

■ 5 Conclusions i edició del text

La nostra anàlisi del *Capritxo* i l'edició que hi afegirem tot seguit aporten dades ben interessants que caldrà considerar a l'hora d'estudiar en el seu conjunt la literatura catalana del Barroc. Aquesta obra, escrita pel dominic valencià fra Tomàs Roca segurament a Barcelona durant el primer terç del segle XVII, és d'una qualitat literària inqüestionable i omple un buit en l'àmbit de la prosa barroca de ficció. No només això: per la seua originalitat i pels seus encerts expressius, ens atreviríem a afirmar que és una de les obres bilingües més importants del Barroc europeu, un període en el qual l'experimentació plurilingüe estava a l'ordre del dia. L'ús del llatí i de la llengua vulgar com a element vertebrador d'aquest capritxo no és una faceta merament formal i epidèrmica. A través del discurs fred i tècnic de dos

interlocutors que s'intercanvien cartes farcides de llatínades, es denuncia la inhibició dels representants de la justícia i també el desmesurat rigor d'algunes penes, com és la tortura prèvia a la sentència judicial o la condemna a galeres aplicada contra captaires i ganduls.

Els partícips d'aquest intercanvi epistolar, el llicenciat Sophistice i el doctor Syncathegorematic, s'inscriuen en el corrent dels debats escolàstics i precisament per això abusen dels tecnicismes llatins i desenvolupen argumentacions que es dilaten a través de frases d'una gran complexitat sintàctica, amb contínues matisacions. Cal advertir que entre l'epistolografia anterior es poden trobar precedents que també apunten cap a aquesta direcció. No és pas desconeguda la controvèrsia que van mantenir Joanot Martorell i Joan de Monpalau a les lletres de batalla que s'anaren trametent l'un a l'altre. Doncs bé, el llenguatge de l'autor del *Tirant lo Blanc* no troba en el seu contrincant un adversari disposat a seguir-li el joc, tal com es deixa veure de la mateixa resposta de Joan de Monpalau a la quarta lletra de batalla que li tramet Martorell. Ací van les paraules de Monpalau:

E responent a vostra dita lletra dic primer que us confés que no entenc quatre vocables de què en vostra lletra vos sou servit; a molts cavallers n'he demanat e no he trobat qui m'haja dit que tals vocables sien en dret ni en costum d'armes; e si vós entenets lo contrari hauria plaer de saber en qual capítol e dret d'armes ne fa menció, o si per ventura ho havets de Bartol, o de qui. Voldria-ho saber per tal que, si em venia bé me'n pogués servir. E los vocables són: *silogisme, sofisticat escriure, e silogismal escriure, e relatar*. Ara d'açò no pus, car en vostres lletres e mies se mostra qual de vós o de mi s'és volgut servir de doctors en lleis o d'art de notaria. (Riquer, 1990: 1205)

Aquesta cita permet oposar l'actitud de Monpalau amb la del doctor Sincathegoramatic. El primer vol limitar-se a reproduir el rol de cavaller davant dels deseiximents que li tramet Joanot Martorell i, precisament per això, acusa el seu rival d'utilitzar un llenguatge més propi de doctors en lleis que no pas de cavallers. En canvi, el doctor Syncathegorematic perpetua els girs retòrics que són propis de la seua professió, fet que concorda plenament amb l'estil de les lletres del llicenciat Sophistice.

En qualsevol cas, el *Capritxo* de fra Tomàs Roca mereix ser publicat i conegut. A continuació, n'oferim una edició realitzada d'acord amb els criteris de transcripció que se solen aplicar als textos catalans antics, marcant en cursiva totes les expressions llatines que s'hi troben. Hem resolt les abreviatures i hem regularitzat el text segons els usos moderns pel que fa a la separació de paraules i les alternances entre *i/j* i *u/v*. Hem fet servir les actuals normes ortogràfiques d'accentuació, dièresi, guionets, apòstrofs i

majúscules. Hem marcat amb un punt volat les elisions que avui en dia no tenen representació gràfica. Hem indicat en superíndex la foliació del testimoni manuscrit a través d'una xifra entre claudàtors. També entre claudàtors es completen algunes paraules que hi apareixen de manera abreviada. Molt puntualment, es poden localitzar a l'aparell de notes algunes esmenes aplicades sobre el text base del manuscrit. ■

Capritxo de fra Tomàs Roca

segons el testimoni únic de la Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu,
ms. 788

[¹] Lo autor del següent capricho, segons comú sentir, és lo m[olt] r[everend] p[are] m[estre] f[ra] Thomàs Roca, cèlebre ingeni e universal. Morí a 16 de octubre de 1639, a las 7 de la nit.

Carta I

Sabrà V[ostra] M[ercè], *evidentia in attestante*, com en esta ciutat de València (a hont *personaliter* residesch) succehí *in foro exteriori* un cas al tercer dia de agost *naturaliter*, y fonch que, arribant yo *actualiter* al meu barri, *a casu* trobí que dos hòmens estavan reñint *initiative* y *simul natura* incitant a tots los vehins *collective* a péndrer per sa venjança dels agravis *realiter* rebuts. Fanfarronijaven ells *ut quod* per sa nació *ut quo* per ser castellans. Passà per allí *fortuito* la justícia *in concreto* y trobà *completive* reñint, conexent-los *scientia visionis*, de forma [²] que posà diligència *ministerialiter* en fer d'ells *apprehensive* pesquissa informant-se *in rigore* qui eran.

Respongueren los vehins *fideliter* que eran hòmens *absolute* voluntaris y lo jutje, *potestate jurisdictionis*, los portà *consequenter* a la presó, en la qual estan *circumscriptive* ab grillons y cadenas. Han-los torturat *juridice* perquè donen notícia *intuitiva* de sa vida y, preguntant-los *in communi* de alguns furts, respongueren a tot *negative*. Y dit jutje, no constant per persona pública la vida d'estos *in particulari*, los tornà al torment *in facto esse* y, preguntant-los *secundario* en los torments què *arte affectionis* tenian, confessant la veritat respongueren los dos *simul tempore* que eran hòmens *particulariter* vagos y vivian *in actu secundo* de sas rendas.

Provehí lo jutje *imperative* que provassen *necessario* los [³] dichos y no pogueren fer-ho, ni encara *probabiliter*, per ser hòmens infames *a jure*, capejadors *in actu exercito*. Y vent-se ells oprimits *per vim coercivam*, al·legaren ser hòmens honrats *per non repugnantiam*. Ab tot, revista la causa *sine qua non* per

lo jutje, sentencià *finaliter* que, per quant són hòmens que està en sa mà destruir a quisvulla *methodo resolutionis* y fer-ho²⁵ *in sensu diviso* per ser tant destres *scientificè* en negociar *abstractive*, manà sian açotats per los carrers d'esta ciutat *per modum transeuntis* y que vagen a galeras *per modum permanentis*. Hà'm aparegut, vehent açò *speculative*, escriurer-ho a V[ostra] M[ercè] *practice*, supplicant-li si és possible *de lege absoluta* se'ls provehesca de auxili prevenient; y avisaré offerint-se *occasionaliter*. Cesso *per primum non esse verborum*. N[ostre] S[enior] *potestate conservativa* guardé a V[ostra] M[ercè]. De València *tanquam a termino a quo*.

Lo licenciado Sophistice

[4] Resposta

Una carta de *referendo* ha arribat a mas mans, exida *motu continuo* de las de V[ostra] M[ercè] *antecedentes*, la qual *in actu signato* me refereix *extensive* la urgent necessitat *ad melius esse* que tenen de mon favor *in ordine ad se* uns pobres hòmens *in individuo*, per a que no sian forçats *in gradibus intensis* a pèrdrer *per conversionem ex parte* lo *esse existentiae* en eixa ciutat y mudar-se *secundum potentiam neutram* en principis *motus ut sic* de un rem ab tot lo grave y leve de una galera, ab què perilla *apparenter* aquella entitat que constitueix *intrinsece* en lo ser personal que tenen.

Bé voldria yo *voluntate antecedenti* tenir tan poder *virtute propria* que bastàs *aptitudinaliter* a efectuar *explicitè* tot allò que tinch *in praeparatione animi* en respecte a ajudar a eixos desdichats *secundum praesentem justitiam*, però, s[enior] meu, en est temps discret que's platica, [5] *in materia proxima* no convé, ni encara *per primam mentis operationem*, monstrar-se un home *tanquam instrumentum conjunctum* de semblants vellacos per temor de la relació que de mi a ells se podria presumir, a lo menos *secundum dici*, de hont restaria yo *saltem secundum esse intelligibile* ab reputació de ser causa *per accidens* de mil vellaqueries que's fan y perdria tant *appretiative* que no ho puch encarir *formaliter* ab paraulas enunciativas.

Si pogués fer-se de manera que lo *removens prohibens* estigués apartat *ut res a re* d'eixa ciutat y ab sols lo contacte virtual, sens que *substantialiter* estigués present, se pogués remediari aqueix treball *temperamento ad pondus*, yo ho faria de bona gana *tanquam agens naturale*. Mes ara sent menester que yo hi vaje *secundum essentiam et praesentiam*, estich determinat *elective* de no fer-ho per no dar en algun escàndol passiu de hont se me n'apegàs *extrinsece* algun número quantitatiu en los posteriors, fent-me participant *pro-* [6] *portionaliter*

25 fer-ho] ferlo

dels que estan *executive* determinats repartir entre eixos dos pobretons segons *justitia distributiva*. V[ostra] M[ercè], s[eñor] d[octo]r, *in utroque sexu* me mane *reciproce* cosas de la mia pràctica facultat y no me encomane *neque in actu primo* agència ruïn *habitualiter*, que de tals poch se'n pot esperar de bo *bonitate morali* y de ordinari se'n reben mals *in genere qualitatis*. N[ostre] S[eñor] *virtute intensive infinita* garde a V[ostra] M[ercè] ab auxili particular.

De Barcelona *originaliter* y de setembre *tanquam mensura extrinseca*.

Lo d[octo]r Syncathegoremmatice

Carta II

No tenia yo menor concepte ultimat de la prudència *adquisita* que *in hae sive* està en V[ostra] M[ercè], del que *ad oculum* me declara *a priori* la carta que m'ha enviada *terminative* responnent-me a la matèria *circa quam* de aquells *diffinitive* condemnats ^[7] a patir *propter justitiam*, los quals lo dia següent foren trets *motu violento* de la presó. Y de la cinta en amunt *in puris naturalibus*, posats *divisim* en sengles quadrúpedos y *copulative* amarrats a la albarda *tanquam in subjecto*, anaren *concomitanter ad motum alterius* per los carrers públichs donant-los lo butxí *a parte post* molt bonas correjadas *instrumentaliter* en las espatllas *idemtice*, de manera que a poch camí se mostrà lo *accidens inseparabile* causat per aquell contacte mathemàtich, tant que temí no paràs aquella *poena sensus in interitum* del subjecte.

En fi tornaren *motu circulari* al lloch de hont partiren *reflexe*, tant contents *in ordine ad alios* y ab lo gest tant mesurat *in facie ecclesiae* que no parexian ells *secundum se totos* per qui havia passat *superficie tenuis* aquella borrasca. A mi me aparegueren *aequipollenter* uns grans capitans *quantitate virtutis* per lo ànimo constant que mostravan ^[8] *potentia passiva* per a qualsevol empresa *magni momenti*. Y encara crech que ells *intentione virtuali* pretengueren en aquell acte exterior provar a tot lo món *sylogismo ad incommodum* que semblants racionals *secundum vocem* podian soportar *passive* més treballs que los demés individus *ex hypothesi*.

He donat rahó a V[ostra] M[ercè] *speculative* de tot açò per a que ab mayor complacència se regosije *quantum ad affectum* del bon consell que prengué *prompte et faciliter* de no venir assí en esta ocasió tant equívoca y perillosa. Lo demés que està *in fieri*, quant se executarà y portaran a galeras *positive* a estos hòmens *motu trepidationis*, li contaré *integraliter* y V[ostra] M[ercè] me mane que'l desitjo contentar *impetu naturae*, &c.

Lo licenciado Sophistice

Carta III

La mateixa necessitat *ex suppositione* que de galeras tenian ^[9] aquells trists hòmens me obliga *praedeterminatione physica* a escriurer lo discurs *expositorie*, puix *spontanee* prometí de fer-ho. Pochs dias després que patiren *a tergo* aquella tempestat flagel·lífera, encara no estant reparat *omnino* lo dany que'ls havia causat *efficaciter* en la *superficie convexa* de las espatllas, *ecce*²⁶ luego nova repentina de què havian arribat *paulatim* las galeras de España a la playa de Vinaròs, que *terminative* està casi al cap de aquest regne. Per lo qual *affirmative* se publicà que havian de aportar *in recta serie* tots los galiots allà *valde velociter* antes que's perdés *irreparabiliter* tant bona ocasió.

Yo acudí *personaliter* per a véurer lo que's feya, y no sens llàstima entretenint als dos contrits *implicite* revolts en una cadena, *in viribus remissis*, molt flachs y pàl·lidos *per modum patibilis qualitatis*, que sens molta physonomia se llançava de véurer lo mal tracte que *ad intra* ^[10] se'ls havia fet en aquells dias pretèrits. Alçaren los ulls y *directe* los posaren en los meus, *ad quem* causaren nou dolor de forma que per *antiparistesim* me isqueren las llàgrimas *radicaliter* de las entrañas sens que pogués dissimular mon disgust.

Procurí *quantum ad sufficientiam* de allargar lo pas *alternatim* per acompanyar-los un poch de espay y procurar parlar-los *immediate* y dir-los alguna cosa *incidenter* ab què se consolassen per viàtich, però la pressa era tant gran y la *tractio et pulsio* ab tal vehemència que a penas me poguí deslliurar de contrit entre la gent vulgar. Y alguns adults foren atrits per los molts pàrvulos que tots los carrers avalotavan cridant: «Lladres, lladres!», *reduplicative*. Y açò fins que estigueren tots en molta distància local e interval·los de la ciutat.

D'esta manera *veraciter* se partiren *interjectos* extrems de setanta vellacos *eminenter* camí de las galeras, a hont com foren rebuts ^[11] *respective* y lo aposento que se'ls designà *distributive* y la *justitia commutativa* de las robas en las de aquell ministeri, ab lo resto de la vida activa que allí tindran *simul et in solidum*, yo ho dexo a la cognició abstractiva de V[ostr]a M[ercè] per a que ho considere *per speciem alienam*.

Tot açò ha passat *contingenter* en aquest negoci y ya veu que un principi petit *per modum incrementi* ha vingut a fi tant infeliz *cujus causa* no deu ningú fer *ad placitum* cosa alguna. Déu, que és *summum bonum per essentiam*, conserve al meu s[e]ñor d[ic]to[r] ab las parts integrants no diminutas per a que *in omni eventu* lo garde *quantum in se est* hy·l prospere *in utroque foro* ab renda

26 Ecce| Ecce

sobrada en los colses y demás parts *ad mensuram Gallicam*, per a que se rasque y refregue de nits sens *requiem aeternam fins in saecula saeculorum*.

Finis ■

■ Bibliografia citada

- Beuchot, Mauricio (2005): *Historia de la filosofía del lenguaje*, México D. F.: Fondo de Cultura Económica.
- BiPaDi = *Biblioteca Patrimonial Digital*, Barcelona: Universitat de Barcelona, <<https://bipadi.ub.edu/digital>> [consulta: 15.09.2020].
- Busa, Roberto (2020): *Index Thomisticus*, web edition by Eduardo Bernot and Enrique Alarcón, Pamplona: Universidad de Navarra, <<https://www.corpusthomicum.org/it/index.age>> [consulta: 14.12.2020].
- Cavillac, Michel (2005): «Sobre la “bondad, inocencia y fidelidad” de Guzmán de Alfarache: nota al capítulo final de la Atalaya», dins: Couderc, Christophe / Pellistrandi, Benoît (eds.): *«Por discreto y por amigo». Mélanges offerts à Jean Canavaggio*, Madrid: Casa de Velázquez, 385–396.
- (2010): *«Guzmán de Alfarache» y la novela moderna*, pròl. Francisco Rico, Madrid: Casa de Velázquez.
- Coromines, Joan (1983): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, amb la col·laboració de Joseph Gulsoy i Max Cahner i l'auxili tècnic de Carles Duarte i Àngel Satué, vol. 2 [BO–CU], Barcelona: Curial-Caixa de Pensions “La Caixa”.
- DCVB = Alcover, Antoni M.^a / Moll, Francesc de B.: *Diccionari català-valencià-balear*, Barcelona / Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Catalans / Moll, <<https://dcvb.iec.cat>> [consulta: 13.09.2020] [versió electrònica de *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca: Moll, 1993, 10 vol.].
- DIEC2 = *Diccionari de la Llengua Catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, <<https://dlc.iec.cat>> [consulta: 13.09.2020] [versió electrònica de *Diccionari de la Llengua Catalana*, 2a edició, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007; amb diverses actualitzacions, la darrera de les quals data de 2019].
- DNV = *Diccionari normatiu valencià*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, <<http://www.avl.gva.es/lexicval>> [consulta: 13.09.2020].

- Duce García, Jesús (ed.) (2003): Vicente Sánchez, *Lira poética*, vol. 1, Huesca: Prensas Universitarias de Zaragoza / Instituto de Estudios Altoaragoneses / Departamento de Cultura y Turismo del Gobierno de Aragón.
- Duprat, Anne (2009): «Mimesis et vraisemblance dans les poétiques italiennes et françaises de la première modernité (1575–1630). Eléments de perspective», dins Moll / Solervicens (eds.), 43–67.
- Duran, Eulàlia (1982): «Unes cartes amoroses del segle XVI en català», *L'Espill* 15, 25–51.
- (2004): *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement*, ed. Maria Toldrà, pròl. Josep Solervicens, València: Edicions 3 i 4.
- EP (1791) = *El espíritu del predicador o método para componer y predicar la divina palabra. Obra breve y muy útil para los que desean emplearse en este santo ministerio, compuesta por un sacerdote zeloso de la gloria de Dios y bien de las almas redimidas con la Sangre de Jesús*, Olot: Ramon Roca.
- Esteve, Cesc (2009): «Les poètiques de la meravella a Itàlia (1550–1700)», dins Moll / Solervicens (eds.), 71–96.
- Frugoni, Francesco Fulvio (1669): *De ritratti critici. Ripartimento secondo*, Venetia: Combi & La Nou.
- (1687): *Del cane di Diogene. I quarti latrati, cioè I padroni variati e gl'incontri diversi*, Venetia: Antonio Bosio.
- García Berrio, Antonio (1968): *España e Italia ante el conceptismo*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Gracián, Baltasar (1993): *Obras completas*, vol. 2 [*El Héroe. El Político. El Discreto. Oráculo manual. Agudeza y arte de ingenio. Comulgatorio. Escritos menores*], Madrid: Turner.
- Heras Santos, José Luis de las (1990): «Los galeotes de los Austrias: la penalidad al servicio de la armada», *Historia social* 6, 127–140.
- (1991): *La justicia penal de los Austrias en la Corona de Castilla*, pròl. Manuel Fernández Álvarez, Salamanca: Universidad de Salamanca.
- (2000): «Los galeotes de la monarquía hispánica durante el Antiguo Régimen», *Studia Historica: Historia Moderna* 22, 283–300.
- Kretzmann, Norman (1982): «Syncategoremata, sophismata, exponibilia», dins Kretzmann, Norman / Kenny, Anthony / Pinborg, Jan (eds.): *Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 211–245.

- Ledroit, Mathias (2016): «Narrativa barroca», dins Solervicens (dir.), 315–338.
- Mahiques Climent, Joan (2016): «Orfeo en las poesías catalana y castellana de los siglos XVI–XVII: de la Arcadia al infierno», *Bulletin of Spanish Studies* 93:10, 65–84.
- MCEM = Eulàlia Duran (dir.): *MCEM. Base de dades de Manuscrits Catalans de l'Edat Moderna*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, <<http://mcem.iec.cat>> [consulta: 09.09.2020].
- Mierau, Konstantin (2016): «Entrevistas de galeotes: Cervantes, Alemán y la microhistoria de los marginados», *Neophilologus* 100, 357–371.
- Moll, Antoni L. / Solervicens, Josep (eds.) (2009): *La poètica barroca a Europa: un nou sistema epistemològic i estètic*, Lleida: Punctum / Mimesi.
- Nigro, Salvatore Silvano (ed.) (2002): Alessandro Manzoni, *I promessi sposi. Saggio introduttivo, revisione del testo critico e commento a cura di Salvatore Silvano Nigro. Collaborazione di Ermanno Paccagnini per la "Storia della Collonna infame"*, Milano: Mondadori, vol. 2:1 [*I promessi sposi* (1827)].
- O'Kuinghttons Rodríguez, John Lionel (2016): «Don Quijote y la liberación de condenados: implicaciones ideológicas en el episodio de los galeotes», *Boletín de la Real Academia Española* 96:314, 635–660.
- Peyraga, Pascale (ed.) (2007): *Le Caprice et l'Espagne. Actes du colloque, Pau, 6–7 avril 2006*, París: L'Harmattan.
- Pironet, Fabienne / Spruyt, Joke (2020): «*Sophismata*», dins: Zalta, Edward N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford: Center for the Study of Language and Information (CSLI) / Stanford University, <<https://plato.stanford.edu/entries/sophismata>> [consulta: 12.12.2020].
- Riquer, Martí de (ed.) (1990): Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc i altres escrits*, amb introducció i bibliografia actualitzades, Barcelona: Ariel.
- Romeu i Figueras, Josep (1983): «Quatre epístoles paròdiques procedents d'un plec solt valencià en prosa del segle XVI», dins: *Homenaje a José Manuel Blecuá ofrecido por sus discípulos, colegas y amigos*, Madrid: Gredos, 577–593.
- (1994): *Lectura de textos medievales i renaixentistes*, València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Rossich, Albert (1979): *Una poètica del barroc. El «Parnàs català»*, pròl. Modest Prats, Girona: Col·legi Universitari de Girona.

- (2007): «Segimon Comas i Vilar, acadèmic i preceptista», dins: Miralles, Eulàlia / Solervicens, Josep (eds.): *El redescobriment de l'Edat Moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*, amb la col·laboració d'Antoni-Lluís Moll, Maria Toldrà i Anna M. Villalonga, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Universitat de Barcelona, 431–461.
- / Cornellà, Jordi (2014): *El plurilingüisme en la literatura catalana: retòrica, versemblança, diglòssia*, Bellcaire d'Empordà: Vitel·la.
- Simón Díaz, José (1977): *Dominicos de los siglos XVI y XVII: escritos localizados*, Madrid: Universidad Pontificia de Salamanca / Fundación Universitaria Española.
- Snyder, Jon R. (2014): *La estética del barroco*, Madrid: Antonio Machado Libros.
- Solervicens, Josep (2009): «Introducció», dins Moll / Solervicens (eds.), 7–18.
- (dir.) (2016): *Història de la literatura catalana*, vol. 6 [*Literatura moderna: Renaixement, Barroc i Il·lustració*], Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona.
- [Torres, Josep Maria] (1883): «Las Torres de Serranos», *Revista de Valencia* 3, 161–174 [article anònim atribuït a l'autor que s'indica entre claudàtors].
- Vila, Pep (2013): «Un nou testimoni de *Les estil·lades y amoroses lletres trameses per Berthomeu Sirlot a la sua senyora y per ella a ell*», *Scripta. Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna* 1, 137–158.
- White, Veronica Maria (2009): *Serio ludere: Baroque «invenzione» and the development of the «capriccio»*, New York: Columbia University (tesi doctoral), <<https://pqdtopen.proquest.com/doc/304873438.html?FMT=ABS>>.
- Joan Mahiques Climent, Universitat Jaume I, Departament de Filologia i Cultures Europees, Av. Vicent Sos Baynat s/n, E-12071 Castelló de la Plana, <jmahique@uji.es>, ORCID: 0000-0002-6195-3951.